

Media ja sotakoneet

SIMO SIPOLA

Hallituspuolueiden eduskuntaryhmät sopivat 10. maaliskuuta 1998, että puolustusvoimien helikopterihankintaa supistetaan. Päätös merkitsi sitä, että pääesikunta joutui – ainakin toistaiseksi – tyytymään uusiin kuljetushelikoptereihin ja luopumaan haaveilemistaan taistelu- eli saattohelikoptereista. Hankintamäärärahojen leikkaus varmistui lopulta 1,6 miljardiksi markaksi, kun eduskunta sinetöi hankkeen 1. huhtikuuta. Kansanedustajat myönsivät lopulta kopterikauppaan 2,2 miljardia markkaa eli melkein puolet vähemmän kuin puolustusvoimat olisi halunnut.

Hallitusryhmien sopimus ja sitä seurannut määrärahojen supistus oli puolustushallinnolle katkera takaisku ennen muuta sen vuoksi, että sen aiemmin käyttämä tiedotusstrategia oli epäonnistunut.

• • •

Puolustushallinto oli erityisesti 1990-luvun alussa onnistunut tiedotustoiminnassaan hämmästyttävän hyvin. Se onnistui tuolloin nuijimaan läpi yli 15 miljardin markan hävittäjähankinnan ilman merkittäviä supistuksia ja pääosin myönteisen julkisuuden saattelemana. Kyseessä on sittemmin paljon puhuttu ja kritisoitu Hornet-hävittäjäkauppa. Lisäksi asevoimat olivat saaneet puolustusbudjetin ulkopuolelta yli miljardin markan arvosta venäläistä kalustoa vanhojen Neuvostoliiton aikaisten velkojen kuittauksena ilman, että asiasta käytiin kunnan julkista keskustelua.

Puolustushallinnon tiedotusstrategian ydinperiaate ei ole mitenkään poikkeuksellinen. Se voisi kuulua seuraavasti: hallitse julkisuutta pitämällä tiedotusaloite omissa käsissä. Tietoa pitää siis jakaa puolustushallinnon ulkopuolelle vain silloin ja siten, että se tukee sotilasjohtoon tavoitteita.

Strategia toimi suorastaan loistavasti Hornet-hankinnan valmistelun aikana. Puolustushallinto toimitti kansanedustajille ja tiedotusvälineille vain sen verran tietoa kuin se itse katsoi parhaaksi. Juuri enempää ei vaadittukaan.

Toimittajat olivat hankinnan valmisteluvaiheessa kiinnostuneita lähin-

nä siitä, minkä hävittäjätyypin Suomi valitsisi, ostettaisiinko hävittäjiä sekä idästä että lännestä ja montako konetta lopulta hankittaisiin. Jos toimittajat intoutuivat kysymään muista kuin näistä asioista, puolustushallinto kiisti tiukasti kaikki linjaan sopimattomat tiedot. Silloin tällöin julkisuutta saaneet vaihtoehtoiset äänet, kuten tutkijat ja kansalaisjärjestöt, puolustushallinto vaikenä vanhan tavan mukaan hiljaisiksi.

Puolustushallinnon tarjoama siistiksi pakattu tieto upposi kansanedustajiin vieläkin paremmin kuin tiedotusvälineisiin. Vaikka edustajat olisivat voineet koko hankinnan ajan perätä yksityiskohtaista tietoa puolustusministeriöltä, vain harva teki niin. Valtaosa edustajista tyytyi siihen, mitä puolustushallinto oli heille antanut ja mitä he olivat tiedotusvälineistä lukeeet.

• • •

Helikopterikaupan valmistelu näytti aluksi menevän samaan tapaan kuin Hornet-hankinta. Pääesikunta ja puolustusministeriö antoivat kopterikaupasta vain niukasti tietoa julkisuuteen, millä ne varmistivat hankkeelle valmistelurauhan.

Pääesikunta asetti uusien helikoptereiden hankkimisen tavoitteeksi maavoimien kehittämissuunnitelmassa 1995. Ohjelma sai tiedotusvälineissä vähän julkisuutta, mikä sopi sotilaiden suunnitelmiin. Median kiinnostus heräsi kuitenkin vähitellen. Toimittajia alkoi kiinnostaa ennen muuta se, uusitaanko vain vanhat kuljetuskopterit vai hankkiiko puolustusvoimat samalla myös taistelukoptereita. Vielä elokuussa 1996 puolustusministeri Anneli Taina vakuutti, että taisteluhelikoptereiden hankkimista ei ”tällä hetkellä” harkita.

Keväällä 1997 julkistettu turvallisuus- ja puolustuspoliittinen selonteko paljasti jo enemmän. Selonteko viittasi helikoptereiden hankintaan toteamalla, että kopterit ovat ”uusien prikaatien ja koko maavoimien suorituskyvyn kannalta keskeinen hanke”. Niitä tarvitaan selonteon mukaan ”joukkojen kuljetuksiin ja tulitukeen”. Selonteko ei kerro mitään helikopteri-hankkeen kustannuksista tai muistakaan yksityiskohdista. Media ei kysynyt niistä sen enempää kuin selonteosta keskustelleet kansanedustajakaan. Edustajia kiinnosti tuolloin lähinnä varuskuntien lakkauttaminen. Media puolestaan uutisoi selonteon kopterilauseuman rutiininomaisesti, vaikka kyse on yhdestä asevoimien ensi vuosikymmenen suurimmista ja tärkeimmistä hankinnoista.

Esimerkiksi Keskisuomalainen raportoi helikoptereista seuraavasti: ”Lipposen hallitus pitää tarpeellisena myös kymmenien helikoptereiden

hankkimista puolustusvoimille. Hanke kestää vuosia, ja käytännön toteutus jää seuraavan hallituksen harteille.” (Keskisuomalainen 12.3.1997)

Helsingin Sanomat toisti samaa uutisliturgiaa: ”Pääministeri Paavo Lipposen (sd) mukaan helikoptereita tarvitaan ‘joitakin kymmeniä’. Helikopterin hinta riippuu sen varustuksesta, mutta kuljetushelikopteri on tuntuvasti halvempi kuin 200 miljoonan luokassa liikkuva Hornet-hävittäjä – joitakin kymmeniä miljoonia.” (HS 13.3.1997)

Helikopterihankinta täsmentyi julkisuudessa vasta seuraavan syksyn budjettikäsittelyn aikana. Kansanedustajat olivat jo ennen budjettikeskustelua heränneet ihmettelemään hankinnan epämääräisiä hintatietoja. Helikopterit olivat osa niin sanottujen valmiusyhtymien 7,7 miljardin markan tilausvaltuutta, josta koptereiden osuus oli epävirallisten tietojen mukaan noin neljä miljardia markkaa.

Myös media otti tässä vaiheessa osaa kopteripolemiikkiin. Esimerkiksi Helsingin Sanomien Erkki Pennanen vaati – tosin varovaisin sanankääntein – lisää tietoa hankkeesta: ”Puolustusministeri Anneli Taina lupaa, että eduskunta saisi määrärahat myöntäessään tarkat selvitykset kustannuksista ajallaan, mutta periaatteellinen hankintapäätös tarvitaan ensin. Mutta eikö sitä ennen puolustusvoimien pitäisi tietää ja kertoa eduskunnalle, mihin tarkoitukseen ja minkä tyyppistä helikopterikalustoa halutaan hankkia? Koko keskustelu on meillä vasta alkamassa.” (HS 25.8.1997)

• • •

Kansanedustajien ja median kyselyinto pakotti puolustusvoimat ulos kuorestaan. Puolustusvoimain komentaja Gustav Hägglund toimitti syyskuussa 1997 eduskuntaan tietoja, joiden mukaan helikoptereiden lisävaltuudet ovat korkeintaan 1,5 miljardia markkaa. Summa tulisi maksettavaksi jo aiemmin arvioidun neljän miljardin markan lisäksi. Lokakuussa ilmoitettiin (HS 10.10.97) maavoimien tarvitsevan noin 30 kuljetushelikopteria ja 10-15 taisteluhelikopteria.

Kritiikki voimistui. Puolustusministeriö perusteli kopterihankintoja lupaamalla muun muassa, että kauppaan liittyvät vastaostot synnyttävät työpaikkoja. Myös suomalaisen ilmailuteollisuuden tietotaidon säilyttämistä sekä Suomen ja Ruotsin puolustuspoliittista yhteistyötä käytettiin perusteina.

Lisäksi puolustushallinto aloitti tehostetun julkisen vastahyökkäyksen. Marraskuussa 1997 maanpuolustuskurssin avajaisissa puhunut puolustusvoimain komentaja Gustav Hägglund piti helikopterihankintaa välttämättömänä, koska ”ilmakuljetuskelpoisuus on valmiusyhtymien käyttöperi-

aatteiden erottamaton osa tulevaisuuden doktriinissamme”.

Hägglundin puhe sai tavan mukaan runsaasti mediatilaa. Myös kommentajan löperöt perustelut menivät tiedotusvälineissä kritiikittä läpi. Esimerkiksi Turun Sanomat: ”Puolustusvoimien vuosille 2000-2008 suunnitelluista hankintamäärärahoista, noin 25 miljardista markasta, on 7,7 miljardia tarkoitus varata valmiusyhtymien tilausvaltuudeksi. Helikoptereiden hankinta mukaan laskettuna se merkitsee keskimäärin 2,5 miljardia markkaa prikaatia kohden. Luku on Hägglundin mielestä kohtuullinen, jos sitä vertaa vaikkapa Yhdysvaltain mekanisoituun prikaatiin, 13 miljardia markkaa, tai ruotsalaiseen, joka maksaa 4-5 miljardia markkaa.” (TS 11.11.1997)

Uutisen kirjoittanut toimittaja ei ilmeisesti ollut harrastanut omaehtoista ajattelua. Esimerkiksi peruskysymys, kuinka yhdysvaltalainen mekanisoitu tai ruotsalainen jalkaväkiprikaati poikkeaa kokoonpanoltaan ja varustukseltaan suomalaisesta valmiusprikaatista, olisi tuonut juttuun kriittisyyttä. Jos kyseiset prikaatit ovat raskaammin varustettuja kuin suomalainen prikaati, niin silloin niiden perustaminen myös maksaa enemmän. Niinpä Hägglundin esittämä vertailu on epäreilu ja selvästi tarkoitushakuinen.

Myös Helsingin Sanomat raportoi Hägglundin puheen yksityiskohtaisesti ja kritiikittä. Puheesta kertovan jutun lopussa lehti heittäytyy kaiken kukkuraksi puolustushallinnon tiedotuskoneiston jatkeeksi: ”Helikopterihankinta on puolustushallinnon asiantuntijoiden mukaan rahoituksen vuoksi juuri nyt kriittisessä vaiheessa. Hankintaa valmistelevat sotilaat pelkäävät, että ellei selonteon mukaista tilausvaltuutta hyväksytä budjetissa, hankinta voi mennä penkin alle. Asiantuntijoiden mukaan tärkeimmät helikopteritoimittajat eivät vakavissaan ryhdy edes neuvottelemaan, ellei tilausvaltuutta hyväksytä kokonaisuena.” (HS 11.11.1997)

Jälkimmäinen perustelu ei pidä paikkaansa. Selonteon sisältämä tilausvaltuus ei olisi kattanut koko kopterikauppaa, joten hankinnan aloittaminen ei ollut kiinni rahamäärästä vaan poliittisesta päätöksestä, jonka sotilaat tarvitsivat.

Puolustushallinto käytti samaa perustelua Hornet-hankinnan yhteydessä saadakseen rahahanan auki. Eduskunta ei tilausvaltuutta myöntäessään rajannut hankinnan kustannuksia, ja Hornetit maksavatkin selvästi enemmän kuin vuoden 1992 budjetissa esitettiin. Oli sitä paitsi kansanedustajien onni, että ensimmäisen tilausvaltuuden jälkeen myönnetty toinen tilausvaltuus ei ollut suurempi kuin 4,42 miljardia markkaa. Se olisi periaatteessa voinut olla kuinka suuri tahansa. Lisäksi valuuttakurssimuutokset ja aseleollisuuden hintojen nousu ovat muuttaneet ja muuttavat yhä hä-

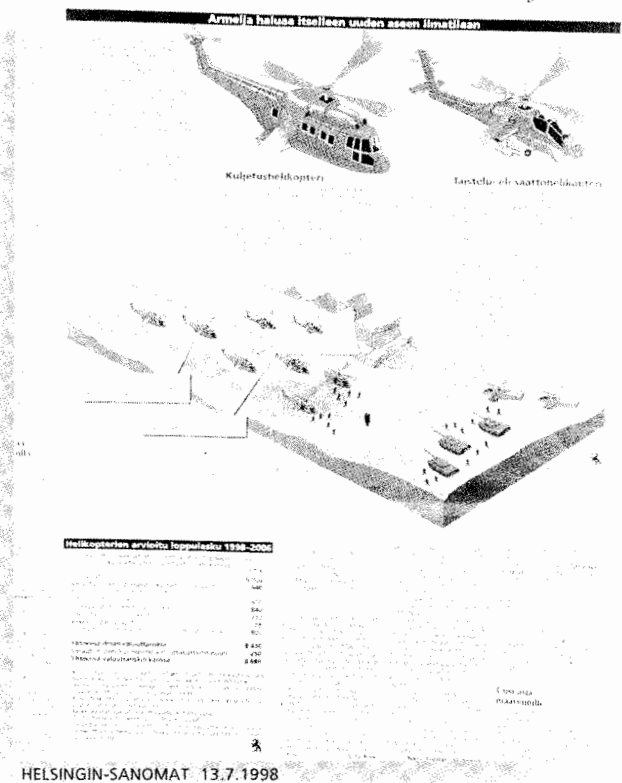
vittäjien hintaa. Näin puolustusministeriö on saanut ostaa hävittäjiä kuin osamaksulla ilman, että tavaran lopullinen hinta oli kaupantekohetkellä tiedossa. Ostaisikohan kukaan esimerkiksi sohvaa tai pesukonetta samalla tavalla?

Pari viikkoa Hägglundin puheen jälkeen puolustusministeri Anneli Taivassalo pani perusteluissaan vielä komentajaakin paremmaksi. Taivassalo vakuutti, että helikopterihankinnassa on kyse "valtiollisen olemassaolomme turvaamisesta ja vakuutuksesta itsenäisyytemme säilyttämiseksi". Myös tämän lausuman media uutisoi tunnollisesti.

Tilanne oli samankaltainen kuusi vuotta aiemmin, jolloin eduskunta äänesti Hornet-hävittäjien tilausvaltuuksista. Myös silloin hankintojen luvattiin tuovan työtä ja toimeentuloa laman keskellä riutuneelle kansalle. Myös tuolloin uhkakuvat räätälöitiin tilanteen mukaan. Kun huhtikuussa 1992 näytti epävarmalta, hyväksyykö hallitus hävittäjien hankinnan, silloinen puolustusvoimain komentaja Jan Klenberg perusteli hävittäjähankintaa "Suomen syöjä" Vladimir Zhirinovskilla ja sillä, että Venäjän tilanne muistuttaa "edellisen suuren heikkouden kauden painajaisista". Myöhemmin, kun hävittäjäpäättös oli jo tehty, sotilaat kiistivät jyrkästi, että Venäjän tilanne olisi millään tavoin epävakaa.

Helikopterit kerrottua kalliimpia

Uusi helikopteritilauksen perustaminen maksaa yli kahdeksan miljardia

Tiedotusvälineet heräsivät syksyllä 1997 huomaamaan helikopterihankinnan tärkeyden. Ne alkoivat entistä tarkemmin seurata hankinnasta käytyä keskustelua. Seuranta oli kuitenkin enimmäkseen raportoivaa: media kerferoi tietoa, jota puolustushallinto oli toimittanut eduskunnalle. Yksikään tiedotusväline ei vielä tässä vaiheessa ryhtynyt omaan tiedonhankin-

taan, vaikka pääkirjoitukset saattoivatkin vaatia enemmän tietoa hankkeesta (ks. esim. HS 16.10.1997).

Helikopterikeskustelu hiljeni vuodenvaihteessa 1998. Eduskunta oli jättänyt valmiusyhtymien tilausvaltuuden ulos vuoden 1998 budjetista ja myöntänyt vain 18 miljoonan markan valmistelurahan koptereiden hankintaan. Puolustushallinto oli toimittanut kansanedustajille näiden pyytämät selvitykset, jotka tuntuivat tyydyttävän edustajia.

Media tyytyi puolestaan selostamaan eduskunnalle jaettujen selvitysten sisältöä sekä välittämään pääesikunnan antamaa tietoa kopterilentäjien koulutuksesta ja koptereiden tarpeellisuudesta (ks. esim. Helsingin Sanomat 29.11.1997 sekä Turun Sanomat 17.1. ja 29.1.1998).

Kaikki näytti siis jälleen hyvältä puolustushallinnon näkökulmasta. Pääesikunta ja puolustusministeriö valmistautuivat siihen, että kansanedustajat hyväksyvät valmiusyhtymien – ja siis myös helikoptereiden – tilausvaltuuden vuoden 1998 ensimmäisessä lisäbudjetissa

Sitten Helsingin Sanomat teki sen, mitä median olisi pitänyt tehdä jo paljon aiemmin. Lehti julkaisi budjetin lähetekeskustelun aamuna 13. helmikuuta usean jutun kokonaisuuden, joka perustui lehden toimittajien keräämään laajaan aineistoon ja siitä tehtyihin laskelmiin. Juttukokonaisuus todisteli, että helikopterit maksavat reilut kolme miljardia markkaa enemmän kuin puolustushallinto oli eduskunnalle esittänyt (ks. HS 13.2.1998). Lisäksi lehden haastattelemat turvallisuuspoliittiset asiantuntijat arvioivat, että helikoptereiden sotilaallinen merkitys on pieni, koska niitä hankitaan niin vähän. Niiden hankinta mahdollistaisi kuitenkin uuden aselajin ottamisen käyttöön, ja kopterit sopisivat myös hyvin käytettäväksi Naton kriisinhallintaoperaatioissa.

Puolustusministeri Anneli Taina riensi seuraavana päivänä kiistämään, että ministeriön esitys toisi uusia, yllättäviä menoja. Mutta vahinko oli jo tapahtunut: hallituspuolueiden eduskuntaryhmät ottivat valmiusprikaatien tilausvaltuuden uudelleen käsiteltäväksi. Vähä vähältä myös puolustusministeriö täsmensi laskelmiaan, ja maaliskuussa kopterihankinnan hinta oli myös sotilaiden laskelmissa noussut 5,6 miljardiin markkaan.

Tämä riitti hallituspuolueiden eduskuntaryhmille. Ne päättivät puolitoista kuukautta kestäneen viilauksen jälkeen pienentää tilausvaltuutta 1,6 miljardilla markalla. Summa otettiin kokonaan kopterirahoista. Lisäksi hallitusryhmien puheenjohtajat päättivät, että taisteluhelikoptereiden ostamisesta luovutaan – ainakin toistaiseksi.

*Simo Sipola
Freelancetoimittaja*